

ADRIAN GOLDSWORTHY

PHILIPPUS

en

ALEXANDER

WERELDVEROVERAARS

UIT MACEDONIË

Adrian Goldsworthy

PHILIPPUS EN ALEXANDER

Wereldveroveraars uit Macedonië

Uitgeverij Omniboek

Inhoud

Verantwoording van de uitgever	7
Kaarten en schema's	9
Tijdslijn	29
Inleiding: 'Some talk of Alexander...'	35
Deel I: Philippus II	45
1 In den beginne	47
2 Crisis	60
3 Macedonisch, Grieks en barbaars	77
4 Bondgenootschappen en echtgenotes	98
5 De prijs van oorlog	108
6 'Ik vluchtte niet': nederlaag in Thessalië	121
7 De wreker	132
8 Vrede	145
9 De prins	160
10 Oude en nieuwe vijanden	178
11 Chaeronea	189
12 Liefde en Perzië	204
13 'Bekranst is de stier': hartstocht, ambitie en wraak	217
Deel II: Alexander en Perzië	231
14 Het voorbeeld	233
15 Het leger en de vijand	249
16 De rivier	266
17 De gordiaanse knoop	283
18 'Daar woedde een hevig gevecht': de slag bij Issus, 333	297
19 'Inderdaad een zware opgave': het beleg van Tyrus	310

20	Een oase en een god	324
21	De slag bij Gaugamela	336
22	'De hatelijkste stad van Azië'	352
23	Een einde en een begin	364
24	De rechtopstaande tiara	381
Deel III: Alexander, heer van Azië		393
25	Het zwaard en het vuur	395
26	Met een kus minder	411
27	India	424
28	Van overwinning naar terugtrekking	442
29	Zee en zand	459
30	De terugkeer van de koning	470
31	'Volstrekt radeloos'	486
Epiloog: Tranen en een gebroken neus		502
Appendix 1: De belangrijkste bronnen		517
Appendix 2: De koninklijke graven in Vergina/Aegae		520
Noten		524
Bibliografie		561
Dankbetuigingen		570
Illustratieverantwoording		571
Register		572

INLEIDING

‘Some talk of Alexander..’

Sommige mensen veranderen de geschiedenis. Misschien doet iedereen dat op een heel bescheiden manier, maar sommige leiders zijn van veel grotere invloed op de gebeurtenissen die hun eigen wereld en wat daarop volgt bepalen. Die vaststelling ontkent in geen enkel opzicht het belang van de bredere factoren. De contemporaine maatschappij, economie, demografische ontwikkelingen en technologie vormen de grondslag voor de opkomst en neergang van naties. Zij vormen de context en begrenzen de mogelijkheden. Maar de daden en aard van mensen doen er niettemin toe, en leiders hebben onvermijdelijk de grootste invloed van allemaal. Om een evident voorbeeld te geven: er waren veel factoren die in het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog het ontstaan van een dictatuur bevorderden, maar de persoonlijkheid van Hitler was bepalend voor de manier waarop de tragische geschiedenis daarvan zich voltrok. Evenzo zouden de Verenigde Staten en Groot-Brittannië andere leiders hebben gehad wanneer Roosevelt en Churchill in de wieg gestorven waren, maar de Tweede Wereldoorlog zou anders zijn verlopen zonder de beslissingen die zij namen. De invloed van leiders ten goede of ten kwade is van alle tijden, en er zijn perioden in de geschiedenis waarin een paar individuen een ingrijpend verschil maken, ook al gebeurt dat veelal onbedoeld.

Philippus en Alexander waren zulke leiders. Samen hebben zij de loop van de geschiedenis veranderd, en dat bovendien in zeer korte tijd. Het verdeelde, achtergebleven koninkrijk Macedonië overheerste in nog geen veertig jaar tijd heel Griekenland, viel vervolgens de grootste supermacht van die tijd aan, en won. Zij creëerden en leidden de beste strijdmacht die tot dan toe in de geschiedenis was verschenen, vernederden daarmee Athene en Sparta, verwoestten Thebe, brandden het paleis van de Perzische koning plat, staken de Hindoekoesj over en marcheerden het gebied

binnen dat nu Pakistan is. Het waren niet zomaar plundertochten. Beide mannen stichtten tal van steden waarin ze hun soldaten legerden die het veroverde gebied moesten controleren. Het rijk dat Philippus en Alexander smeedden, overleefde hen niet als eenheid, maar de twee speelden een sleutelrol in de verspreiding van de Griekse taal en cultuur in een reusachtig gebied, en van een ander soort Griekse cultuur waarvan het gedachtegoed niet langer werd gedomineerd door toonaangevende stadstaten. Het had vele en verregaande gevolgen, want het leidde ertoe dat het Nieuwe Testament in het Grieks werd geschreven, en dat er na het verdwijnen van de laatste vanuit Italië regerende keizer nog duizend jaar lang een Griekssprekend 'Romeins' rijk in het oosten van het Middellandse Zeegebied bleef bestaan.

Alexander is beroemd, één van het handjevol leiders bij wie de eervolle aanduiding 'de Grote' behouden is gebleven. Maar weinig mensen herinneren zich nog Pompeius Magnus uit Rome, zodat we het wat de 'Grotten' betreft moeten doen met Alfred in Engeland, Karel in Frankrijk, veel later Peter en Catharina in Rusland en Frederik in Pruisen – de laatste drie binnen een relatief korte tijdspanne. Met zijn overwinningen en enorme belang stelt Alexander de anderen in de schaduw, terwijl hij bovendien nooit catastrofale militaire nederlagen leed zoals een Napoleon, deels vanwege zijn geluk en talent, maar voornamelijk omdat hij nog voor zijn drieëndertigste verjaardag stierf.

Alexander heeft veel bijgedragen aan het westerse beeld van de jeugdige held: klein, blond, met bleke, jongensachtige ogen, onconventioneel, ongeduldig, overlopend van zelfvertrouwen, iemand die altijd gelijk kreeg als hij de wijze raad van oudere adviseurs in de wind sloeg, en die op een even slimme als meedogenloze manier vocht. Hij voerde zijn troepen vanaf het front aan en behaalde meer overwinningen dan enige held uit de literatuur tijdens zijn spectaculaire 'leef snel, sterf jong'-carrière die hem kortstondig heerser over een groot deel van de toenmalig bekende wereld maakte. Ook al heeft hij in werkelijkheid nooit gehuild omdat er geen werelden meer te veroveren waren en stak hij zijn zwaard niet weg wegens gebrek aan conflicten, dat doet niets af aan wat hij in zo korte tijd had bereikt. Alleen in de moderne gemechaniseerde tijd zijn een paar legers erin geslaagd om even snel en langdurig op te rukken als de mannen van Alexander.¹

Philippus werd niet 'de grote' genoemd (Alexander tot de Romeinse tijd overigens ook niet), en hij stond onvermijdelijk in de schaduw van zijn zoon. Wanneer hij genoemd wordt, is het als onderdeel van het ver-

haal van Alexander, de oude man die te dronken was om de vloer over te steken toen hij zijn geduld verloor met zijn zoon. Met zijn ene oog en hinkende gang vanwege zijn vele verwondingen lijkt hij afgeleefd en weinig meer dan een obstakel voor zijn duizelingwekkend getalenteerde kind. Geen van Alexanders wonden liet daarentegen blijvende verminderingen achter, en hij kreeg de kans niet om oud te worden. Eeuwen later zou keizer Augustus niet toestaan dat hij ouder dan in de twintig werd weergegeven in afbeeldingen, standbeelden of op munten, maar daarbij ging het om strenge handhaving van zijn publieke imago, niet om accurate weergave van een man van in de zeventig met een slecht gebit. Ook Alexander bekommerde zich om zijn beeldvorming, maar anders dan Philippus of de Romeinse keizer stierf hij voordat de ouderdom een probleem kon worden.

Toch zou er zonder Philippus geen Alexander zijn geweest, want hij reorganiseerde en verenigde Macedonië, maakte het groter en sterker, bouwde het leger vanaf de grond op en was zelfs de bedenker van het plan om Perzië aan te vallen. Zijn zoon erfde dit alles op het perfecte moment en de perfecte leeftijd om zijn geluk te beproeven en een veel grotere glorie te verwerven. Philippus stierf toen hij zesenvertig was, en al te makkelijk wordt vergeten dat hij hooguit drieëntwintig was toen hij koning werd. In die tijd was hij de jonge, knappe en charismatische koning, nog zonder littekens, die zelf slechts op bescheiden militaire prestaties kon bogen, maar die de zelfverzekerdheid en energie bezat om een koninkrijk dat op het punt stond uit elkaar te vallen te redden en in een militair en economisch machtscentrum te veranderen. Het verhaal over zijn prestaties is op zichzelf al de moeite van het vertellen waard, nog afgezien van het feit dat het onontbeerlijk is om te begrijpen wat zijn zoon tot stand bracht.

Maar Alexander steekt met kop en schouders boven alles uit, en andere jeugdige helden kunnen nauwelijks aan zijn imago tippen, laat staan zijn vader – net zoals Caesar altijd de oudere minnaar van Cleopatra blijft, en Marcus Antonius de verblindende jongeman, ook al was hij halverwege de vijftig toen hij zelfmoord pleegde, hooguit een paar jaar jonger dan Caesar op de iden van maart. Over het algemeen krijgen de Romeinen veel meer aandacht in fictie, dramaseries en zelfs documentaires. In de jaren tachtig van de vorige eeuw zorgde de ontdekking van de koninklijke graven in Vergina, Noord-Griekenland, en de mogelijke identificatie van Philippus in een daarvan, voor een korte opleving van de belangstelling, maar verder krijgt zelfs Alexander maar incidenteel aandacht op televisie, gewoonlijk in

verband met zijn veldslagen. Twee Hollywooddrama's hebben een poging gedaan zijn verhaal te vertellen, met in 1956 Richard Burton in de rol van Alexander, en Colin Farrell in 2004. Beide films zijn ietwat moeizaam vanwege de enorme reikwijdte van het verhaal dat moeilijk in een paar uur op het scherm te vertellen is. In beide zien we Philippus als een oude man, min of meer een afgeschreven kracht, en het verhaal komt pas op gang wanneer hij vermoord wordt en plaatsmaakt voor Alexander.

Mijn eigen liefde voor de oude wereld begon bij de Romeinen, in het bijzonder de Romeinen in Britannia en het leger, maar naarmate de interesse groeide, besepte ik net als iedereen al snel dat Rome alleen begrepen kan worden in de context van het klassieke en hellenistische Griekenland. In mijn kindertijd was Alexander weinig meer dan een naam, en vanwege mijn voorliefde voor verfilmde heldenverhalen keek ik gretig naar de film met Richard Burton op televisie, hoewel me er weinig meer van bijbleef dan Philippus die struikelde toen hij zijn zoon aanviel, en Burton die voor het gevecht zijn toespraak hield, eindigend met 'Dood Darius, dood Darius, dood Darius'. Op mijn zeventiende bestudeerde ik Alexander op de middelbare school voor het eerst wat beter, en pas een paar jaar later maakte ik echt kennis met Philippus, niet in de laatste plaats toen ik als jonge leraar de taak kreeg om cursussen over 'vader en zoon' te geven.

De aantrekkingskracht van de Griekse geschiedenis en cultuur is groot, zoals de Romeinen al begrepen. Het blijft nog altijd een bijna onbegrijpelijk fenomeen, die enorme explosie van creativiteit van een volk dat in een zo klein gebied en in zo korte tijd het concept van democratie (en het bediscussiëren van beleid) schiep, filosofische ideeën ontwikkelde, grotendeels de basis voor het wetenschappelijk denken legde en toneelstukken en literaire werken produceerde die nog altijd ontroerend en provocerend zijn. Ook portretteerden ze mensen in de kunst op een manier die levensechter was dan ooit tevoren en tegelijkertijd idealiserend. Het klassieke Griekenland is bovenal een microkosmos van de mensheid, want naast al deze bewonderenswaardige en grootse dingen kende het ook woestheid en wreedheid, zelfzucht en vooroordeel, de bereidheid om de rest van de wereld als barbaars te verachten en slavernij als normaal te accepteren. De Grieken waren groot en gruwelijk, zoals volken door de eeuwen heen altijd in staat bleken tot de extremen van goed en kwaad. Philippus en Alexander belichamen deze paradox in vele opzichten als mannen die zowel opbouwden als vernietigden, en die handelden uit een zeer Grieks verlangen om uit te blinken omwille van het uitblinken – en natuurlijk omwille van het persoonlijk gewin.

‘Een rijk boek, met aandacht voor de grote structuren, maar ook met detailverhalen.’ – *NRC Handelsblad over Pax Romana*

Tegen het eind van zijn korte leven had Alexander de Grote het machtige Perzië overschaduwd, was hij de Hindoekoesj overgestoken en marcheerde hij het gebied dat nu Pakistan heet binnen. Hij stichtte een wereldrijk dat zich uitstreckte van Griekenland in het westen tot Klein-Azië, de Levant en Egypte in het zuiden en Centraal-Azië, Pakistan en Kasjmir in het oosten. Maar zijn succes had hij niet alleen te danken aan zijn eigen talent en energie; het was gebouwd op de prestaties van zijn vader.

Philippus II wist door decennia van oorlogvoering en slimme diplomatie Macedonië te verenigen en Griekenland te veroveren. Zijn zoon erfde dit alles precies op het juiste moment, toen hij de leeftijd had om zijn geluk te beproeven en vervolgens grote faam te verwerven. Samen zorgden Philippus en Alexander ervoor dat de Griekse taal en cultuur zich verspreidden over een enorm gebied, met vergaande gevolgen. Zo werd het Nieuwe Testament in het Grieks geschreven en bleef Grieks de voertaal in het Oost-Romeinse Rijk tot aan het einde van de middeleeuwen.

Adrian Goldsworthy beschrijft op gezaghebbende en toegankelijke wijze de invloed en ontwikkeling van deze vader en zoon.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 9789401915427 NUR 683

9 789401 915427